

דין אונאה בזמן הזה

הרב זלמן נחמיה גולדברג

- א. פתיחה
ב. הפרשי מחירים של פחות משתות
ג. הפרשי מחירים של יותר משתות
ד. שומה
- ה. דין חנויות יוקרה
ו. דברים שיש להם מחיר קבוע
ז. סיכום – אונאה בזמן הזה

א. פתיחה

האיסור להונות במיקח וממכר מופיע בספר ויקרא, פרשת בהר:
וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו¹
ופירשו חז"ל שהכוונה למכירה שמחירה היה שונה ממחיר השוק. שיעורה של אותה אונאה
נפסק בגמרא בבבא מציעא:
אמר רבא, הלכתא: פחות משתות (=שישית) – נקנה מיקח, יותר על שתות – ביטול
מיקח. שתות – קנה ומחזיר אונאה.²
כלומר אם יש פער קטן משישית בין המחיר ששולם למחיר השוק – העסקה תקפה כפי
שהיא; אם יש פער של שישית בדיוק בין המחיר ששולם למחיר השוק – העסקה קיימת,
אולם הצד שהונה חייב לשלם את ההפרש בין מחיר השוק והמחיר ששולם; ואם יש פער
גדול יותר משישית בין מחיר השוק והמחיר ששולם העסקה בטלה. כך נפסק להלכה גם
בשולחן ערוך.³
כדי לקבוע האם הייתה אונאה במחיר עלינו לדעת קודם מהו שער השוק, וכאן מתעוררת
השאלה כיצד יש לחשב את שער השוק בזמן הזה. נראה שבתקופת חז"ל היה שער קבוע
למוצרים שעל פיו יכלו לקבוע אם הייתה אונאה. לעומת זאת בימינו המחיר אינו קבוע

* הרב זלמן נחמיה גולדברג, חבר בית הדין הרבני הגדול לשעבר, וראש כולל "שבט מחוקק", סדיגורא.
המאמר עובד ע"י הרב אריה כ"ץ מתוך שיעור שהתקיים בכולל "ארץ חמדה" בשנת תשס"ז, ולאחר מכן
קיבל את אישורו של הרב. הרב ביקש להדגיש כי אין לפסוק הלכה למעשה על פי המאמר.

1. ויקרא כה, יד.
2. בבא מציעא נב.
3. שולחן ערוך חו"מ רכו, ב-ד.

ומשתנה מחנות אחת לאחרת במידה ניכרת, כיצד נוכל לקבוע, בלא שער שוק, האם יש במיקח איסור אונאה?

ב. הפרשי מחירים של פחות משתות

מסתבר שכאשר הפרש המחירים בין החנויות השונות קטן משישית, אין כלל דין אונאה. אף על פי כן מצאנו שהרא"ש מסתפק האם יש איסור אונאה בפחות משתות:

ויראה דבכל שאר דברים אפילו פחות משתות אסור לאנות את חבירו אם יש בו שוה פרוטה, כיון שידוע שאין מיקחו שוה כל כך. דרחמנא אמר 'אל תונו' – בכל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יאנה את חבירו. אלא שאמרו חכמים דעד שתות הוי מחילה, לפי שכך דרך מיקח וממכר לפי שהלוקח והמוכר אינם יכולין לכיון דמי המיקח בצמצום, ודרך העולם למחול טעותם עד שתות... אבל אם המוכר בקי בערך מחבירו והלוקח אין בקי כל כך, או אם הלוקח תגר ובקי בערך מיקחו יותר מן המוכר אל יאנו זה את זה... או שמא כיון דדרך מיקח וממכר בכך, דלפעמים הלוקח חפץ במיקח זה ומוסיף עליו דמים יותר מכדי שויו, ופעמים שהמוכר מזולל בשומתו בממכרו לפי שאין חפץ זה ערב עליו או שהוא דחוק למעות, הלכך עד שתות הוי בכלל דמי מיקח ואין כאן שם אונאה כלל וצ"ע.⁴

הרא"ש מסתפק האם בפער קטן משישית אין אונאה בגלל ש"דרך מיקח וממכר בכך", כלומר שניתן להגדיר מחיר השוק בתוך טווח מסוים. על פי הבנה זו אין כל איסור בפער קטן משישית. ואולם יתכן שאכן ישנו איסור גם בפחות משישית, אלא שיש קושי מעשי להגדיר את המחיר באופן מדויק ולכן הצדדים מוחלים על פערים קטנים. על פי הבנה זו, אם אחד הצדדים יודע שהמחיר שסוכם שונה ממחיר השוק, גם אם במעט, עליו לדווח על כך לצד השני. בסיום הדיון ממליץ הרא"ש: "ירא שמים יצא ידי שניהם".

אם כן, לכאורה, יש צורך להחמיר במקרה של פערים קטנים משישית בין מחירי החנויות, אולם מסתבר שכאשר מדובר במחיר שאינו קבוע במדויק, הרי שכל טווח המחירים של השתות נחשב למחיר המוצר, ולכן אין כאן איסור כלל.

ג. הפרשי מחירים של יותר משתות

אמנם כאשר הפרשי המחירים בין החנויות הם למעלה משתות, הרי שיש כאן דין אונאה. אלא שעלינו לקבוע קודם לכן מהו מחיר השוק של החפץ הנמכר, ועל פי זה נוכל לקבוע אם הייתה אונאה. אפשרות אחת לקבוע את המחיר לפי החנות הזולה ביותר או לפי החנות היקרה ביותר, אולם האפשרות הסבירה יותר היא, לבדוק מהו המחיר שבו מוכרות

4. רא"ש בבא מציעא ד, כ.

רוב החנויות, ועל פי זה לחשב את האונאה, גם אם החנויות הללו מוכרות במחיר היקר ביותר, או במחיר הזול ביותר, או במחיר אמצעי בין היוקר לזול.⁵

ד. שומה

דרך נוספת לחישוב המחיר לעניין אונאה, אשר נצרכת בעיקר במקרים בהם אין החפצים הנמכרים זהים במדויק – היא עריכת שומה.

ניתן להביא לכך דוגמה מעשית משומת דירות.⁶ לדירות אין מחיר קבוע ומדויק, ואף על פי כן יש לשמאי כללים לקביעת מחיר הדירה על פי: אזור המגורים, הקומה, גודל הדירה, גיל הבניין וכו', ובהתבסס על ניסיונו של השמאי. אין לדעת אם המחיר שהשמאי קובע הוא המחיר המדויק בו ניתן למכור את הדירה באותו זמן, ואף על פי כן מקובל לומר שזהו מחירה.

גם בהלכה אנו מוצאים שמחיר נקבע עפ"י שומה שאינה בהכרח מחיר השוק, ואף על פי כן היא נחשבת לערך האמיתי, למשל בעניין גביית חוב, וכך פוסק השולחן ערוך לגבי שומת נכסי הלווה בעת פירעון החוב:

כששמין השלשה שמאין קרקע הלווה, אין שמין אלא כפי הזמן וכפי השעה שנמכרים הקרקעות או באותו מקום... ואחר כך מכריזין עליה כפי מה שיראו, עד שיפסקו המוסיפים... אם מצאו בה כשומת בית דין או יתר, לוקחים הדמים ונותנים אותם למלוה... ואם לא מצאו בה כדי שומתן, מחליטין אותם למלוה בכדי שומתן.⁷

התהליך המתואר הוא כזה: ראשית שמים את שווי הקרקע של הלווה, לאחר מכן מציעים את הקרקע למכירה בדרך של מכירה פומבית. אם ההצעות שהתקבלו גבוהות משומת הקרקע על פי השמאים מוכרים את הקרקע ונותנים את הכסף למלווה, ואם ההצעות נמוכות מהשומה נותנים את הקרקע עצמה למלווה.

אם כן אנו רואים שיתכן מצב בו לא נמצא קונה במחיר שקבעו השמאים, ובכל זאת, הערכת השמאי נתפסת כמחיר "האמיתי" של הנכס.

דוגמה נוספת להתחשבות בהערכת השומה ניתן להביא מהגמרא במסכת בבא קמא שם דנה הסוגיה בבעל חוב שמבקש לגבות חובו מקרקע גרועה (זיבורית) למרות שמגיע לו לגבות מקרקע בינונית של הלווה, באחד השלבים בסוגיה עולה האפשרות הבאה:

בעל חוב דיניה בבינונית, ואי אמר לו [המלווה]: "הב לי זיבורית טפי פורתא", אמר לי [הלווה]: "אי שקלת כדינך – שקול כדהשתא, ואי לא – שקיל כי יוקרא דלקמיה".⁸

5. [אריה כ"ץ: נראה מדברי רבינו, שחישוב מחיר השוק לעניין האונאה נעשה על פי החציון ולא על פי ממוצע המחירים].

6. [אריה כ"ץ: אמנם אין אונאה לקרקעות (משנה בבא מציעא נו,א), אך רבינו נקט דוגמה בעלמא].

7. שולחן ערוך חו"מ קג, א.

8. בבא קמא ז, ב.

כלומר אם המלווה דורש לקבל קרקע זיבורית בשטח גדול יותר, יכול הלווה להשיב שיתן קרקע זיבורית על פי שוויה העתידי, בזמן שהשדות יהיו יקרים יותר. יש להבין מה הטעם לכך, שכן בסופו של דבר אין הבדל במחיר בין מעט בינונית להרבה זיבורית, ומדוע ישתנה השער?

נראה לומר שבעל חוב רגיל מעדיף לקבל כסף, אלא שאם אין לחייב כסף, יוכל לתת לו קרקע בשווי החוב כתחליף לכסף. הקרקע משמשת לבעל חוב רק כאמצעי כדי לקבל בחזרה את הכסף כאשר ימכור אותה. זאת גם הסיבה שחכמים תיקנו שבעל חוב יגבה קרקע בינונית של הלווה, משום שהרבה יותר קל למצוא לקוחות לשדה בינונית מאשר לשדה זיבורית למרות שמחירן זהה.

מתוך כך מסתבר שכשבעל חוב גובה קרקע בינונית כוונתו למכור אותה, ויש לתת לו כשער של עכשיו, היינו מה שיוכל לקבל תמורת מכירה מיידית של הקרקע. לעומת זאת במקרה שהוא רוצה לקבל דווקא קרקע זיבורית, מסתבר שכוונתו להחזיק בה ולעבד אותה ולא למכרה לכן במקרה כזה עליו לקבל את הקרקע כשער היוקר, מכיוון שזהו שוויה האמיתי של הקרקע.

אם כן, אנו רואים שוב שלא תמיד השווי האמיתי של דבר מסוים הוא גם המחיר בו דבר זה נמכר בפועל.

ה. דין חנויות יוקרה

על פי דברינו לעיל עולה שחנויות המוכרות דברים למעלה ממחיר השוק עוברות גם כיום על איסור אונאה. למרות זאת מסתבר שעל אותן החנויות הידועות ביוקרתן, ולמרות זאת הקונים פוקדים אותם, לא יחול איסור אונאה, מכיוון שהמחיר אותו גובה החנות איננו רק מחירו של המוצר, אלא כולל בתוכו גם את העובדה שמדובר בחנות יוקרה בה קונים האנשים בגלל השם של החנות.

אותו הדין קיים גם במוצרים של "פירמדה" מסוימת, או של מותגים מפורסמים אשר אינם, בהכרח, איכותיים יותר ממוצרים זהים של חברה זולה יותר. במקרה כזה אין בעצם

9. בעלי התוספות (קידושין ב, א ד"ה "בפרוטה") שואלים מהיכן אנו יודעים ששווה כסף ככסף בכל מקום, ועונים שזה נלמד מהפסוקים של עבד עברי ומוזיק. לעומתם הר"ן (שם א, א, מדפי הרי"ף) אומר שהדין ששווה כסף ככסף פשוט ואין צורך ללמדו מפסוק. אמנם במוזיק יש צורך בפסוק מיוחד וזאת כדי ללמדנו שהמוזיק יכול לתת שווה כסף אף בעל כרחו של הניזק, אבל כאשר שווה כסף ניתן בהסכמה לא צריך דרשה מיוחדת מפסוק.

ההיגיון העומד מאחורי זה הוא, שהסיבה שאנשים רוצים כסף היא לא מצד הערך העצמי של הכסף, אלא משום שניתן להשיג בו כל דבר. ממילא כאשר המקבל רוצה דווקא שווה כסף זה עדיף, שהרי זה הדבר אותו הוא צריך, והכסף מהווה רק אמצעי על מנת להשיג אותו.

הנפקות שבין התוספות לר"ן תהיה במקרה שאדם מקדש אישה בתנאי שיתן לה מאתיים זוז, האם יוכל לתת לה שווה כסף בעל כורחה. לדעת התוספות כן, כיון שיש פסוק מפורש המאפשר זאת, לעומת זאת לדעת הר"ן לא ניתן לכפות אדם לקבל שווה כסף, פרט למקרה של פיצוי על נזק.

העובדה שאותה פירמה יקרה יותר בכדי לעבור על דיני אונאה, שכן האנשים מוכנים לשלם גם על השם של המוצר, דבר שיש לו מחיר.

ו. דברים שיש להם מחיר קבוע

בתחילת דברינו הקשינו איך ניתן לקבוע מהי אונאה בזמן הזה כשלמרבית המוצרים אין שער שוק קבוע. דברים אלו נבעו מתוך הנחה שגם בשער שוק קבוע אין אונאה עד לשיעור של שתות. אבל "ערוך השולחן" מחדש חידוש גדול:

ונראה לי, שזה אינו אלא בסחורות שאין להם קביעת מיקח בצמצום, אבל מה שכל בעלי חנויות מוכרים בשווה כמו קמח ולחם ומלח וכיוצא בהם, אף פחות משתות לא הוי מחילה וצריך להחזיר האונאה.¹⁰

מדבריו עולה שכל דיני האונאה נאמרו אך ורק בדברים שאין להם מחיר קבוע, אך באלו שהמחיר קבוע, חל דין אונאה מיד, ובכל אונאה בפרוטה יש צורך להחזיר את ההפרש.

ז. סיכום – אונאה בזמן הזה

דברים שאין להם מחיר קבוע, כאשר טווח המחירים בין החנויות השונות עומד על פחות משתות – אין כלל איסור אונאה. אבל אם טווח המחירים גדול משתות, המחיר בו מוכרות מרבית החנויות הוא מחיר השוק, ועל פיו יש לקבוע האם יש אונאה בין למעלה ובין למטה. במקרים בהם נעשית שומה של מחיר המוצר, הרי שהשומה מגדירה את מחיר השוק של החפץ, למרות שלעיתים לא ניתן למכור את החפץ במחיר השומה באותו רגע.

בחנויות יוקרה, חלק מהתשלום ניתן על עצם העובדה שהקונה קנה את החפץ באותה חנות יוקרתית, ועל כן לא שייך בזה דין אונאה, מכיוון שהתשלום אינו רק על החפץ.

על פי "ערוך השולחן", על דברים שיש להם מחיר קבוע ומדויק, חלים דיני אונאה (כולל החיוב הכספי) אפילו על פחות משתות, וכל דיני שתות נאמרו על דברים שאין להם מחיר קבוע ומדויק.

10. ערוך השולחן חו"מ רכז, ב.

דין אונאה בזמן הזה

הרב אשר זעליג וייס

- א. אונאה במוצר ש"אין לו שער"
- ב. מוצר שאין לו שוק
- ג. אונאה בכלכלה המודרנית
- ד. סיכום

על פי הדין מכירה במחיר השונה ביותר משישית ממחיר השוק – בטלה (מיקח טעות); ובמכירה במחיר השונה בשישית בדיוק ממחיר השוק – העסקה קיימת והמרוויח מחזיר את הסכום העודף על מחיר השוק (אונאה).
אולם נראה להלכה שבזמן הזה, בדרך כלל, אין דין אונאה וביטול מיקח, פרט למקרים יוצאי דופן, וזאת מהטעמים הבאים:

א. אונאה במוצר ש"אין לו שער"

כתב הרמב"ם:

המקנה לחבירו דבר שאינו מסוים, אם היה מינו ידוע אע"פ שאין מדתו ומשקלו ומניינו ידוע הרי זה קנה, ואם אין מינו ידוע לא קנה.
כיצד ערימה זו של חטים אני מוכר לך בכך וכך, מרתף זה של יין אני מוכר לך בכך וכך, שק של תאנים אני מוכר לך בכך וכך, אף על פי שאין מדת הערימה ידועה ולא משקל התאנים ולא מניין הקנקנים ידוע, הרי זה ממכרו קיים, אף על פי שנמצא חסר או יתר על האומד שהיה בדעתם, ויש להם הוניה לפי השער שבשוק כמו שביארנו.¹

כלומר המוכר מין ידוע מבלי לדעת את הכמות והתברר לבסוף שהמחיר לא תאם את הכמות – מיקחו קיים, ויש לדון אותו לפי דיני אונאה ומיקח טעות. על כך הקשה בבית יוסף מהגמרא:

* הרב אשר זעליג וייס, גאב"ד "דרכי הוראה" וראש ישיבת דרכי תורה.
1. רמב"ם מכירה כא, א-ב.

דתיניא: ההולך לחלוב את עזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו, מצאו חבירו ואמר לו: מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך, מה שכורתני רודה מכור לך – מותר.²

הבית יוסף הקשה מהגמרא:

משמע דקנה אפילו יהיה יותר על דמיו. והרי אינו דבר המסוים, ולפי מה שכתב הרמב"ם לא קנה אלא כנגד מעותיו?

וענה על כך:

ושמא לא כתב כן הרמב"ם אלא בדבר שיש לו שער קבוע כמו החטים וכיוצא אבל חלב וגיוזה שאין להם שער ידוע אלא כל אחד קונה כמו שחפץ לית ביה אונאה.³

כלומר הבית יוסף הבין מהגמרא שבמכירת חלב עיזיו אין אונאה, והוא נימק זאת בכך שדיני אונאה חלים רק על מוצר שיש לו "שער קבוע" בשוק. הרמ"א חלק על הבית יוסף וכתב:

וזה אינו נראה, דמכל מקום אפשר לשומו אם היה בו כדי אונאה.⁴

כלומר העובדה שאין למוצר מחיר שוק אינה מעלה או מורידה, כיוון שניתן לשום את שווי ועל פי זה לקבוע האם יש אונאה, וכך נקטו גם הב"ח⁵ והש"ך.⁶ וכך מסביר רמ"א את הגמרא שהביא הבית יוסף בקושייתו על הרמב"ם.

הרא"ש כתב במפורש כדברי הבית יוסף:

אומר אני דלא שייכא אונאה אלא בחפץ שדמיו ידועים ונתאנה בשומת החפץ, המוכר, או הלוקח. אבל בחכירות אלמעונה של הקהל, לא שייכא אונאה; כי האלמעונה משתנית לפי הזמן.⁷

ומה מאוד שמחתי בראותי את דברי ערוך השלחן שהלך גם הוא בדרך זו:

במיני הסחורות שאין כל בעלי החנויות מוכרים אותן בשווה שיש משתכר הרבה בסחורה זו ויש שמסתפק במועט אין שייך כלל אונאה למי שמשתכר הרבה כיוון שדרך המסחר כן הוא.⁸

להלכה, למרות שחלקו הרמ"א והש"ך והב"ח על הבית יוסף, פשיטא לי שהמאנה יכול לטעון "קים לי" כדעת הבית יוסף – מרא דארעא דישראל, עמוד ההלכה שכל בית ישראל נשען עליו.⁹ ותמיה אני על מה שכתב בשו"ת שבט הלוי¹⁰ בשם הבית יצחק, שאי אפשר לומר

2. בבא מציעא סד, א.

3. בית יוסף חו"מ, רט.

4. דרכי משה חו"מ רט, א.

5. בית חדש חו"מ רט, א.

6. ש"ך חו"מ רט, א.

7. שו"ת הרא"ש יג, כ; הובא גם במחנה אפרים הלכות אונאה, כד.

8. ערוך השלחן חו"מ רכז, ז.

9. [הערת עורך: בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה י, הערה א, ד"ה ולאידך) כתב שיכול לומר "קים לי" ולסמוך על דעת הבית יוסף בדיעבד, אבל לכתחילה אינו יכול לסמוך עליו ולהונות את חבירו כיוון שאינו מוחזק ויש במעשה כזה ספק איסור. ע.ר.]

“קים לי” כדעת הבית יוסף, כיוון שהאחרונים חולקים עליו, ומי הוא זה אשר יבטל את דברי הבית יוסף מכל וכל.

ב. מוצר שאין לו שוק

דעת הבית יוסף אם כן, שדבר שאין לו שער ידוע – אין בו אונאה. עם זאת נראה לומר שדברי הבית יוסף אמורים רק במוצרים שיש להם כמה מחירים בשוק, ואין להם שער ידוע בשוק, אבל במוצרים שאין להם שער כלל והם מוצרים ייחודיים שלא נמכרים בשוק – יש אונאה.

על פי זה ניתן לדחות את קושיית **המחנה אפרים**¹¹ על הבית יוסף מזהלכה הפסוקה:

בכל המטלטלים שייך אונאה, אפילו בספרים ואפילו באבנים טובות ומרגליות.¹²

שממנה משמע שיש אונאה אפילו במוצר ייחודי שאין לו שער ידוע. ככל הנראה **המחנה אפרים** פירש את דברי הבית יוסף כפשוטם ש“כל שאין לו שער ידוע” – היינו שאינו מצוי בשוק. אולם, על פי ההסבר שיש אונאה רק במוצרים שיש להם כמה מחירים, הקושיה מיושבת, שהרי למרגלית וכדומה יש מחיר אחד, אלא שאין כמותה בשוק ולכן יש בה אונאה.

ניתן לתרץ את הקושיה באופן אחר: יתכן שכוונת הבית יוסף היא שחלב וגזיות יוצאי דופן כיוון שבזמנם היו פרות וכבשים מצויים בכל מקום, וכל אדם היה חולב את בהמותיו וגוזז את צמרן ורק במקרים יחידים היה קונה מזולתו. לכן לא היה שער קבוע לחלב ולגזיות אלא “כל אחד לפי מה שחפץ”, מה שאין כן מוצרים ייחודיים המיועדים למכירה, כגון ספרים וכדומה, שיש להם שער – יש בהם אונאה.

ג. אונאה בכלכלה המודרנית

נראה, שאף הרמ”א יודה לבית יוסף שבזמן הזה למוצרים רבים אין בכלל “שער”. כיוון שערכם של המוצרים משתנה “חדשים לבקרים” לפי ההיצע והביקוש. גם היקף המסחר עצום כל כך, וגורמים רבים משפיעים על המחיר כגון: מוניטין, הוצאות שכירות, היקף המכירות, וכדומה, כך שבעצם ישנם מחירים רבים לאותו המוצר, ו“כל אחד קונה כפי מה שחפץ”.

גדולי הדור דנו כיצד להגדיר בימינו את המחיר כאשר למוצרים רבים אין מחיר מוגדר, ויש שמוכרים בזול ויש שמוכרים ביוקר. בספר **פתחי חושן**¹³ מוצעות שלוש אפשרויות:

א. על פי רוב המוכרים.

ב. על פי המחיר הבינוני, דהיינו נקודת האמצע שבין המחיר העליון למחיר התחתון.

10. שו”ת שבט הלוי ה, ריח.

11. מחנה אפרים הלכות אונאה, כד.

12. שולחן ערוך חו”מ רכו, טו.

13. פתחי חושן גניבה ואונאה י, הערה א, ד”ה ולאידך.

ג. רק למחיר העליון והתחתון יש תוקף, המוכר רשאי להתייחס למחיר העליון, ואין הלוקח יכול לתבוע אונאה אלא אם כן חרג ממנו בשתות, והלוקח רשאי להתבסס על המחיר התחתון, ורק אם חרג ממנו בשתות מחזיר אונאה.

דעת ה"ערוך שי"¹⁴ שהמחיר הזול ביותר הוא הקובע לשאלת האונאה ואסור למכור בשתות יותר ממנו.

לענ"ד מסתבר כדרך השנייה שהובאה בפתחי חושן, שהיא הדרך הממוצעת, ודברי הערוך שי שיחיד יכול להטות את כל מערכת המסחר לצד זה או לצד אחר לא מסתברים כלל, כמו כן לא מסתבר לומר שיש שני מחירים רחוקים זה מזה ולשניהם יש תוקף.

ומשום כך נראה שיש למצוא מחיר בְּנוּנִי, ולקבוע לפיו שיעור שתות ויִתָּר על שתות. כעין זה מצינו ביחס לשכירות פועלים בגמרא:

השוכר את הפועל ואמר לו כאחד וכשנים מבני העיר – נותן לו כפחות שבשכירות,

דברי רבי יהושע וחכמים אומרים: משמנין ביניהם.¹⁵

השולחן ערוך¹⁶ פסק שנותן את המחיר האמצעי, בין הגבוה ביותר והנמוך ביותר.

אמנם כיום קשה לקבוע מחיר של מוצרים, ולקבוע את הגבול העליון והתחתון במדויק כיוון שהמסחר כל כך דינאמי ותמיד נמצא מי שימכור בזול ואף במחירי הפסד, ולעומתו מישהו שימכור ביוקר רב. נוסף על כך ניתן להגיע בקלות ובזמן מועט מקצה העולם לקצהו, התקשורת מפותחת כל כך, וניתן אף להזמין דרך הטלפון משלוח מקצה העולם. לפיכך, קשה לקבוע מחיר מוגדר.

יתרה מזו, בכלכלה המודרנית מקובל שכל אחד מוכר במחיר המשתלם לו, והלוקח הוא זה שסוקר את השוק כדי לקבוע את המחיר המתאים לו. כיוון שבדיקה זו מוטלת על הקונה ולא על המוכר, יתכן שהרי זה כאילו התנו במפורש "על מנת שאין לך עלי אונאה". אמנם, מבואר בשלחן ערוך¹⁷ שלתנאי¹⁸ כזה יש תוקף רק כשידוע הפער בין מחיר המוצר למחיר השוק שלו, אף על פי כן, נראה לכאורה, שבזמננו אין צורך בזה, כיוון שזו הדרך המקובלת במסחר.

אמנם גם היום נראה שיש להחיל דיני אונאה על מוצרים שמצויים תחת פיקוח ממשלתי ואפילו בפער קטן משישית, כפי שכתב ערוך השלחן.¹⁹

בדיני נזיקין, כיוון שהתברר חיוב המזיק לשלם ישנו הכרח לשום את הנזק, על ידי חקירה ודרישה של המחיר הממוצע ומתוך שיקול דעת. לעומת זאת, באונאה כיוון שיש קושי

14. ערוך שי, חושן משפט רט.

15. בבא מציעא פז, א.

16. שלחן ערוך ח"מ שלא, ג.

17. שלחן ערוך ח"מ רכז, כא.

18. נחלקו האחרונים בביאור הלכה זו. לדעת נתיבות המשפט (שם, יג, וכן פתחי תשובה שם, ב, בשם חוות יאיר) הלכה זו היא חלק מדיני התנאי, ואליבא דרבי יהודה שתנאי מועיל בממון. אך לדעת קצות החושן (שם, ח, וכן פתחי תשובה שם, ד) אין צורך במשפטי התנאים אלא זו מחילה.

19. ערוך השלחן ח"מ רכז ב; ז.

לקבוע מחיר מוגדר כדלעיל ויתכן שהפער קטן משישית יתכן ואז כלל אין חיוב, לא נוכל להתחשב בשומה ובמחיר הממוצע.

ד. סיכום

נראה שרק במעט מוצרים שיש בהם מעין מונופול ורק חנויות מועטות מוכרות אותם, ניתן לקבוע מחיר מדויק או ממוצע ולדון באונאת שתות. אבל לגבי רוב החפצים כמו פריטי לבוש, מכשירי חשמל ואלקטרוניקה, רכב משומש וכדומה אין לדון דין אונאת שתות. רק כשהאונאה מופלגת בעליל יותר משישית מכל מה שמקובל בשוק, יש לדון דין ביטול מיקח. היות שגם כיום אין זה מקובל להפקיע שערים באופן לא סביר, וכל מעשה כזה הוא בגדר גזל.